

“QOBIZ CHOLG‘USI – XALQLAR CHOLG‘USI”

Alisher Axmedov

Dotsent, mustaqil izlanuvchi (PhD)
O‘zbekiston davlat konservatoriyasi
“Cholg‘u ijrochiligi” fakulteti dekani

E-mail: alisher.axmedov1990@mail.ru

DOI: <https://doi.org/10.37547/ssa-V5-01-03>

Annotatsiya: Mazkur maqolada qobiz cholg‘usining paydo bo‘lish tarixi, xalqlar orasida keng tarqaganligi va ijod yo‘llari aks ettirilgan.

Kalit so‘zlar: Musiqiy, Jahonshumul, Nozikta‘b, Uslub, Ta‘lim.

Аннотация: В данной статье описана история появления инструмента кобиз, его широкое распространение среди народов, способы создания.

Ключевые слова: Музыкальный, Всемирный, Разборчивый, Стилль, Образование.

Abstract: In this state, the history of the appearance of the tool is described, and it is also widespread among peoples capable of creating.

Key words: Musical, Worldwide, Coherent, Style, Education.

O‘rta asr (Mahmud Qoshg‘ariy, Navoiy, Bobur, Darvishali Changiy) manbalarida qobiz turkiy xalqlarning eng sevimli torli-tirnama musiqa cholg‘usi sifatida ta‘riflangan. Bu shakldagi qo‘biz (hozirgi do‘mbiraga yaqin) qirg‘izlarda qo‘muz, xakaslarda xomis nomi bilan saqlangan. O‘zbek, qozoq, qoraqalpoqlarda qobiz – torli-kamonli cholg‘u sifatida mashhur. Qoraqalpoq xalqi orasida kelib chiqishi jihatidan qadimiy, xalqimizning qanchadan qancha tarixiy voqealarining guvohi, musiqa madaniyatimizning oltin xazinasi sifatida qadrlanadigan milliy cholg‘ularimizdan biri bu qobizdir.

Manbalarga qaraganda qobiz cholg‘usi VI asrlarda paydo bo‘lgan. Qobiz cholg‘usi faqat qoraqalpolarga xos bo‘lib qolmasdan, boshqa bir qator sharq xalqlarida shu o‘rinda: qozoq, o‘zbek, uyg‘ur, umuman turkiy xalqlarning deyarlik barchasida ham uchraydi. Qobiz bu xalqlar orasida o‘ziga xos xususiyatga ega bo‘lgan va bir qancha nomlar bilan atalgan. Ya‘ni qozoq xalqida bu cholg‘u qol qobiz deb atalgan, shamanlarda bu cholg‘uning bosh qismiga har xil qush patlari yoki rangli iplardan qilingan bezaklar taqib qo‘yiladigan bo‘lgan va cholg‘uning qorinchasi ichida kichkina ko‘zgu bo‘lgan. Bu xalq orasida qobiz cholg‘usi “qoraqobiz” va “narqobiz” deb ham atalgan. Bunday deb atalishida o‘ziga xos ma‘no bor. Ya‘ni qora rang ulug‘likni, nar so‘zi esa katta degan ma‘noni anglatgan. Qozoq xalqida qobiz shamanlarning eng yaqin yordamchi cholg‘usi bo‘lgan. Ularning odatdagi turmush tarzida bu cholg‘u katta ahamiyatga ega bo‘lgan. Qobiz cholg‘usini eshitganimizda uning ovozi beixtiyor qadim tariximizni ko‘z o‘ngimizga keltiradi. Bu cholg‘uning tembri boshqa cholg‘ularda uchramaydigan tabiiy tovush hajmiga ega. Qadim davrlarda qobiz cholg‘usi juda yuqori darajada ulug‘langan. Hattoki oddiy xalq qobiz cholg‘usiga qo‘l tekkizishga ham qo‘rqan. Sababi bu cholg‘uni shunday g‘ayrioddiy deb bilgan. Uni ijro etadiganlarni esa

qudratli insonlar deb tushungan. Qadim rivoyatlarga qaraganda qobiz cholg'usining ovozi, uning musiqasi har xil kasalliklarni, jinlarni, hattoki o'limni ham quvadigan kuchga ega bo'lgan deyilgan.

Qobiz cholg'usi o'zining tuzilishi, jirovlarning ijro qilish mahorati, bundan tashqari boshqa tarixiy manbalarga nazar soladigan bo'lsak, u juda qadimdan kelayotgan eski cholg'u ekanligidan darak beradi. Sababi, bu cholg'u haqida ko'plab olimlarimizning mehnatlarida keltirib o'tilganlarini ko'rishimiz mumkin.

Sulton Uvays (asl ismi Suhayl ibn Omir ibn Rumon ibn Nohiya ibn Murod) Yamanning Qaran qishlog'i Murodiy qabilasida (mil. 625 yilda) tug'ilgan. Hazrati Ali va Muoviya askarlari o'rtasidagi Siffin jangi (657 y.)da 32 yoshida shahid bo'lgan. Suriyaning Sofa qishlog'ida dafn etilgan. Sulton Uvays hadislar yig'ish bilan shug'ullangan

(7-asr 1-yarmi). Uning izdosh muxlislari 17-asrda ramziy qabr (Shohabbos hozirgi Beruniyda) va ziyoratgoh bunyod etishgan. Manbalarga qaraganda Sulton Uvays qobiz cholg'usini o'ylab topishga erishgan degan fikrlar ham bor.

XI asrning ulug' mutafakkiri Mahmud Qoshg'ariy o'zining "Devoni lug'atit-turk" nomli asarida musiqa cholg'ularidan qobiz (I tom 450-bet Toshkent, 1960), surnay (I tom 390-bet, Toshkent, 1960), karnay (III tom 259-bet, Toshkent, 1963) cholg'ularining nomlarini juda ko'p tilga olgan. Bundan boshqa fikrlarga qaraganda har bir cholg'uning kelib chiqish tarixi bo'lganidek, qobiz cholg'usi haqida ham juda qiziq va birqancha rivoyatlarni ham atab o'tishgan. Qobiz cholg'usi eng qadimiy turk cholg'usi sifatida xalqimizning azaldan kelayotgan yoqimli cholg'usi ekanligi haqida sharq xalqlarining ma'naviyatida mangu saqlanib qolgan. Qorqit bobo haqidagi rivoyatlarda ham ko'plab ko'rsatilgan. Bunday afsonalardan birini Q. Ayimbetov taniqli jirawlar Esemurat bilan Qiyoslardan yozib olgan. "Qobizning piri IX-X asrlarda yashagan Qorqit bobo va Devonoyiy buruq deb eshitganmiz. Bizdan avval o'tgan jirovlar bunday deb afsona qiladigan edi: Qorqit bobo yog'ochdan qobiz yasab musiqa ijro etishni orzu qilibdi. Juda ko'p yog'ochlardan foydalanib ko'rsa ham, yasagan qobizidan hech kutilgan natija chiqara olmabdi. Qorqit boboning qobiz yasab o'tirganini shaytonlar ko'rib, undan qobizini ko'rsatishni so'raganda, Qorqit bobo shaytonlardan qobizini yashiribdi. Shundan so'ng Qorqit bobo o'zini o'rmondan chiqib ketayotgan kishiga o'xshatib, yashirin tazrda boshqa yo'ldan borib, shaytonlarning o'zaro suhbatini tinglabdi. Shaytonlar esa Qorqit bobo haqida bunday deytgan ekan: "Qorqit bobo juda ajoyib ish boshlayotgan ekan, biroq oxirigacha yetkaza olmayapti. Agar Qorqit bobo qobizini to'ng'iz so'ykalib qurigan jiydaning yog'ochidan yo'nsa, undan qorincha chiqarsa, uning qorinchasini baqiroq tuyaning bosh terisi bilan qoplasa, unga ko'p kishnaydigan otning dumidan qil olib taqsa, tog'da o'sadigan sassiq qurayning shirasidan surtsa, qilning tagidan ko'tarib turadigan eski qovoqdan tiyak solsa, juda jarangdor cholg'u bo'lgan bo'lar edi." Qorqit bobo shaytonlarning bu gapini eshitib iziga darrov qaytib, shaytonlarning aytganidek qilib qobizini yasagan ekan turli navo chalinadigan cholg'u juda yaxshi g'ijjak bo'libdi. Shunday afsonalarning yana birida Qorqit boboni Sirdaryo oqimi bo'ylab Karmanchadan pastroq tog'ning etagiga dafn etishadi. Uning mozori ustiga Qorqit boboning qobizi ham qo'yilgan edi. Allohning amri bilan ko'p vaqtgacha har haftaning juma kunlari Qorqit boboning qobizidan o'zining xo'jaynini yodga olayotganday qayg'uli ovozlari chiqib turadigan edi. Qobizning ovozigacha teranroq diqqat solinsa, u o'zining karamatli egasini Qorqit-Qorqit deb chaqirib turganini aniq eshitish mumkin edi. Qobiz cholg'usi azaldan Qoraqalpoq xalqi orasida qahramonlik dostonlarining ijrochilari bo'lgan, tarixni bizgacha yetkazishda katta hissa qo'shgan jirovlar tarafidan foydalanilgan. Ya'ni, jirov qo'liga qobiz olib xalqning boy xazinasi bo'lgan dostonlarni, tarixiy to'lg'ovlar, qo'shiqlarni ijro etib xalqqa tomosha ko'rsatib, ularning orzu-armonlarini aytuvchi, hushovoz ijrochi va sozanda bo'lib hisoblanadi. Yuqorida aytib o'tilganimizdek, qobiz nafaqat qoraqalpoqlarga xos

bo'lmadan, barcha turkiy xalqlarga xos bo'lgani ma'lum. Shu qatori bu cholg'uning tashqi ko'rinishi, tuzilish shakli, hattoki undan taralgan takrorlanmas o'ziga xos ovozi ham bir-biriga o'xshash va juda yaqin bo'lib kelgan. Ya'ni, bu cholg'u barcha xalqlarda juft tor taqiladigan musiqa cholg'u bo'lib, u skripka, g'ijjak cholg'ulari singari kamoncha yordamida ijro etilgan. Qoraqalpoqlarda bu cholg'u odatda tut, o'rik, jiyda yog'ochlaridan yasalib, uning dastasi bir tarafga qarab iyilib kelgan bo'ladi. U bosh va chanoq bo'lib asosiy ikki bo'lakdan tuziladi. Qobizning gavdasi tuya terisi bilan qoplanib, dastasiga yilqi dumidan olingan juft tor taqilib, u ko'pincha kvarta intervaliga sozlanib, bu cholg'uning diapazoni 1,5-2 oktava hajmida bo'ladi. Qobizning hajmining uzunligi uning ijrochisi bo'lgan jirovga bog'liq. Bu cholg'u bizning milliy cholg'ularimizdan biri bo'lgan g'ijjak singari tizzaga qo'yilib, bosh qismi ijrochining chakkasiga borib turadi va kamoncha yordamida ijro etiladi. Biroq, bu cholg'uni chalgan vaqtda barmoqlar g'ijjak singari dastaga tegmaydi. Qobizni chalganimizda tirnoq bilan barmoqning roli katta. Bu usul flajolet deb ataladi. Qobiz cholg'usidan yaratilib, ijro etilib kelayotgan kuylarga "Ayg'a shap", "Sholasqan", "Jerbeyit", "To'lqin", "Aytuwar", "Jan-jan", "Ulli ziban", "Kelte ziban", "Jortuwli", "Kun shig'ar", "Ilg'al" larni namuna qilsak bo'ladi. Qobiz cholg'usi orqali ijro etilgan kuy xalqning ichki kechinmalari bilan jonli turli xil maqomga o'zgaruvchi ovozga ega. Qadim zamonlardan buyon xalqimizning ohangdoshi bo'lib, tushuntirib bo'lmas yoqimlilik in'om etish bilan birga, ko'ngil dunyosini tebrata olgan necha ming yillik tariximiz bilan chambarchas bo'lib kelayotgan ajralmas bir bo'lagidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. A.Ayimbetov — "Xalq donoligi", N., "Qoraqalpg'iston" 1988.
2. M.Toshmuxeamedov — "G'ijjak darsligi", T., "O'qituvchi" 1995.
3. M.Toshmuxeamedov — "G'ijjakda an'anaviy ijrochilikni o'zlashtirish", T., 1999.
4. A.Nadirova — Qoraqalpoq musiqasi tarixi. T., 2018.